

Açar sözlər:

Azərbaycan ədəbiyyatı, poemə janrı, müasir şairlər, vətənpərvərlik mövzusu

Giriş: Poema janrı bir çox xalqların ədəbiyyatında mövcuddur. Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrında əsərlərin yaranma ənənəsinin minillik yaşı olsa da, əsaslı tədqiq tarixi yüz il olar. Dünya ədəbiyyatşunaslığında janrin incələnməsi ilə bağlı araşdırılara nümunə olaraq, M.Aroçkonun "Poema: tənəzzül, yoxsa dirçəliş", Y.Martinkyaviçusun "Poemanın taleyi", Q.A.Cervyaçenkonun "Sovet ədəbiyyatında poema" və Kovalenkonun "Poema ədəbiyyatın janrı kimi" və digər əsərləri göstərə bilərik. Azərbaycan alimlərindən Şirindil Alışanının kitabında vurgulanıb ki, "Poetika kitablarından məlum olan tərifə görə, poemada, birinci növbədə, konkret bir həyat hadisəsinin və insan taleyinin epik təsviri, tipik xarakter yaratmaq, monumentallıq, dinamika, dramatizm, süjet ardıcılılığı kompozisiya bütövlüyü tələb olunur" (1, s. 409). Bu səbədən janra ədəbiyyat tarixinin müxtəlif mərhələlərində fərqli münasibət olmuşdur. Əsas hissə: Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrının banisi Xaqani Şirvani, "Xəmsə"nin banisi isə Nizami Gəncəvidir. Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında "Dastani-Əhməd Hərami" adlanan ilk ana dilli poema yazılmışdır. Orta əsrlər Şərq, o cümlədən, Azərbaycan poemalarının

bitsə də, bu, artıq vərdiş edilmiş Leyli və Məcnun, Yusif və Züleyxa süjetlərindən fərqlənirdi. Həm də epik janr olan dastanın lirik şeirlərə müşayiət olunması, ola bilsin ki, poemə janrının inkişafını ləngidirdi. Şifahi ədəbiyyatın janrı olan dastanlar kütləviləşdikcə, aşıqların sayəsində məşhurlaşdırıqca poema arxa plana keçirdi. Buna realizmin meydana gəlməsi də təsir göstərirdi. Sufi-panteist ideyalar üzərində bərəqərar olmuş klassik Azərbaycan poemasının birdən-birə yeni dövrün tələblərini qəbul edə bilmədiyini söyləmək olar. Artıq əvvəlki mövzulara təkrar müraciət etməyin lazımsız olduğunu nəzərə alan şairlər yeni dövrün ikinci mərhələsində mənzum hekayələr yazmaqla kifayətləndilər. Diqqət etdikdə görürük ki, bu mərhələdə yazılmış poemaların əksəriyyətində Nizami Gəncəvinin mövzularına müraciət üstünlük təşkil edir. Həmin mərhələdə nisbətən irihəcmli poemaları ilə yadda qalan sənətkar Abbasqulu ağa Bakıxanovdur. Yeni dövrə yazılmış poemalar Yolcu Piriyevin "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrı" monoqrafiyasında tədqiqata cəlb olunmuşdur. Dövrün poemalarını hərtərəfli şəkildə saf-çürük edən alim Əndəlib Qaracadağının "Qisseyi-Leyli və Məcnun", "İrəvanın alınması", Mirzə Şəfi Vazehin "Nərəsidən rəsidən name" ("Məktubun intizarında"), Abbasqulu ağa Bakıxanovun "Mişkatüll-ənvar" ("Nurların mənbəyi") və "Miratüll-cəmal" ("Surətin güzgüsü"), Mirzə Fətəli Axundovun "Puşkinin ölümünə

poemalar təhlildən kənarda qalmışdır. SSRİ dağıldıqdan sonra, 1991-ci ilə Azərbaycan yenidən müstəqillik qazandı. Müstəqillik illərində yaranan ədəbi nümunələr həm mövzu və ya-naşma metodu, həm forma və janr baxımından ənənəvi prinsipləri davam etdirir, eyni zamanda novatorluq nəzərə çarpır. Poema janrının sovet dö-nəmində və müstəqillik dövründəki inkişaf yollarına paralel nəzər salmaq üçün Rafiq Yusifoğlu ilə Elnarə Akimovanın fikirlərini müqayisə edək. R.Yusifoğlu yazır ki, "Yetmişinci illərin axırı və səksəninci illərdə 50-60-ci illərlə müqayisədə poema janrina maraq azalmışdır... Lakin bu illərdə də yəni yaranan poemalar haqqında xeyli reseñiyalar çap olunmuş, şairlərimizin ayrı-ayrı şeir kitabları haqqında yazılıan məqalələrdə ötəri də olsa, poemalar haqqında söz söylənilmişdir" (7, s. 39). Müstəqillik illərinin poemaları haqqında Elnarə Akimova belə ümumiyyətdirmə aparır: "Çağdaş ədəbiyyatda poema janrı imkanlarını tükdürmə, yoxsa daha müasir, yeni forma və məzmunlu ifadə planında özünü göründür? Sualın birinci tərəfini cavablandırıq, bəli, 30-40 ilin əvvəllərinə nisbətən indi poema janrina müraciət azalıb. Bu nədən irəli gəlir? Zənnimcə, gənclərin daha çox roman janrina meyl edib, poemaya keçmişin qalığı kimi yanaşma laqeydliyindən..." (2, s. 59). Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin ilk on illiklərində poema janrina kifayət qədər müraciət edən şairlər olub.

ki, canişinləri, Sənin himayənə siğndı, qaldı. Erməni xisləti, erməni şəri, Bizim xalqımızı bəlaya saldı (5, s. 226). Yəni poemada əsas məqam tərixlə bu gün arasındaki ziddiyyətləri və oxşarlıqları üzə çıxarmağa yönəldilib. Müəllifin məqsədi Babəkin özü-nəməxsus portretini yaratmaq deyil, vaxtılı Babəkə tələ quran Səhl Sumbatların töremələrinin hələ də öz əməllərindən çəkinmədiyini göstərməkdir. Mövzu ilk baxışdan ənənəvi görünə bilər, lakin bu poemada indiyə qədər Babək haqqında digər əsərlərdən oxuduğumuz məlum biliklərin təkrarı ile qarşılaşdırılmışdır. Həc Babəkin bioqrafik məlumatları da nəzmə çəkilmir, amma min illər tarixi olan türkə qarşı erməni nifrəti Babəklə əlaqəli şəkildə çatdırılır.

Hansı tipdə yazılması mübahisə doğuran əsərlərə Elçin İsgəndərzadənin iki poemasını əlavə edə bilərik. Elnarə Akimovanın məqaləsində poemə-ithaf tipinə aid edilən "Turan savaşçısının nəğmələri" və "Şahmar şikəstəsi" əsərləri müəllifin "Qurbət hücrəsində" kitabında sadəcə poemə janrı kimi verilir. 2011-ci ilin iyulunda yazılın "Turan savaşçısının nəğmələri" poemasına "Böyük Ustad Çingiz Ağa Torukul oğlunun əziz xatirəsinə" (4, s. 106) epiqrafi əlavə edilmişdir. Elcə də, 2011-ci ilin fevral-mart aylarında qələmə alınan "Şahmar şikəstəsi" nə "Ustad şairimiz Şahmar Əkbərzadənin 70 illiyinə" (4, s. 120) epiqrafi yazılmışdır. Bu epiqraflara əsaslanaraq həmin əsərləri poemə-ithaf kimi dəyər-

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA POEMA ƏNƏNƏSİ VƏ MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ POEMA JANRI

özəl xüsusiyyətlərindən biri daha çox epik səciyyə daşımasıdır. Həmin əsərlərdə süjet və kompozisiyanın şərtlərinə tamamilə əməl edilmiş, poemalar irihəcmli olması ilə seçilmiştir. O dövrün poemalarının mövzularında eynilik nəzərə çarpaqla yanaşı, Nizami ənənəsində yazılmaları diqqətdən yayanırm. Həmin dövrün ikinci mərhələsində poema yalnız hökmədarların sıfarişi ilə yazılmırdı, Şah İsmayıll Xətaiyi kimi hökmədar şair də poema yazır. Onun yazdığı poemaların mövzu və forması tamamile fərqli idi. Bir hökmədar müəllif tərəfindən iki ayrı-ayrı xüsusiyyətə malik məsnəvinin yazılması o dövrə qədər artıq poemanın bütün inkişaf mərhələlərini keçməsi deməkdir. Şah İsmayıll Xətaiinin "Dəhnamə" poemasında epik təfsilat və süjet vardırsa, "Nəsihətnamə" poeması eyni mövzu ətrafında ibrətamız fikirləri təbliğ edən məsnəvi idi. Orta əsrlər Znanstvena misel journal №832023 43 Azərbaycan epik şeiri Məhəmməd Füzulinin poemaları ilə inkişafının yeni mərhələsinə çatır. XVII-XVIII əsrlərdə yazılmış poemalara F.Təbrizinin "Bəxtiyarnamə", S.Əfşarin "Fəthnaməyi-Abbasinamdar", Məsihinin "Vəraqa və Gülsə", S.Təbrizinin "Qəndaharnamə", M.Şirvanının "Qisseyi-Sirzad" əsərlərini nümunə getirə bilərik. Yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrına müraciət edən sənətkarların nisbətən azaldığı qənaətinə gəlmək mümkündür. Bunu Məhəmməd Füzuli yaradıcılığı ilə ədəbiyyatda işlənmə tezliyi qazanan nəsrin inkişafı ilə əlaqələndirmək olar. Epik ünsürlər nəzərdən daha çox nəsrədə üzə çıxır. Bəlkə də, dastan yaradıcılığının yeni dövrün birinci mərhələsində güclü inkişaf etməsi poemaya təsirsiz qalmayıb. Poemalardakı süjetli təsvirlər dastanlarda daha effektli yaranırdı. Əksər məhəbbət dastanları buta alma ilə başlayıb, sonda üç xanımla evlənməklə

"Şərq poeması", Mirzə Mehdi Şükuhinin "Münazireyi-Əqlü Eşq", "Şükuhinin gənclik illərində Məraqaya ilk səfəri" və "Nəsihəti-Cəlali", İsmayıll bəy Nakamin "Fərhad və Şirin", "Məcnun və Leyli", Çakərin "Leyli və Məcnun", Xürrəminin "Səlman ilə Sərkis", Abbas ağa Nazirin "Bəyani-hal", "Molla və Şeytan" və s. kimi poemalarını tədqiqata cəlb etmişdir. XX əsrin birinci rübündə isə dünyada baş verən ictimai-siyasi dəyişmələr ədəbiyyata təsirsiz qalmırdı. Bu mərhələdə Azərbaycanın realist sənətkarlarının yaradıcılığında poemaya müraciət etmələri müşahidə olunmur. Romantik şairlərdən Məhəmməd Hadi, Hüseyin Cavid, Abbas Səhhət yeni dövrün son mərhələsinin poemasını formalasdırmağa təşəbbüs göstərirdilər. Lakin bu əsərlər heç də irihəcmli və epik əhatəliliyə malik deyildi. XX əsrdə, xüsusilə sovet dövründə poemə janrı nəsrin, o cümlədən, roman janrinin müraciət etdiyi mövzulardan kənarda qalmırdı. Bu dövrlərdə yazılmış poemaların tədqiqi Xəlil Rza Ulutürkün "Mühəribədən sonrakı Azərbaycan sovet ədəbiyyatında poemə janrı (1945-1950)", Rafiq Yusifoğlunun "Azərbaycan sovet poemalarının inkişaf problemləri" (1956-1965) filologiya üzrə fəlsəfə doktorluğu dissertasiyalarında və Esmira Fuadın "XX əsr Güney Azərbaycan epik şeiri" monoqrafiyasında öz əksini tapmışdır. Ümumiyyətlə, sovet dövründə yazılmış Azərbaycan poemalarının əsaslı tədqiqinə ədəbiyyatşunas Rafiq Yusifoğlunun "Azərbaycan poeması: axtarışlar və perspektivlər" monoqrafiyasında rast gəlir. Rafiq Yusifoğlu adı çəkilən monoqrafiyasını təkmilləşdirərək 2010-cu ildə "Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri" adı ilə yenidən nəşr etdirmişdir. Lakin hər iki nəşrdə müstəqillik illərində yazılmış

Müstəqillik illərində yazılmış poemaların ənənəvi forması mövzuların müasirliyə meyilli olmasına uyğun olaraq özünü qoruya bilmir. Çağdaş dövrə yazılmış poemalarda mövzu daha çox indini müşayiət edir. Bu da formada, yəni poemanın tipində fərqli cəhətlərin meydana gəlməsinə təsir göstərir. Bir sıra poemaların tipləri barəsində Vaqif Yusifli ilə Elnarə Akimovanın fikirlərini qarşılaşdırmaq olar. Vaqif Yusifli yazır ki, "Əli Rza Xələflinin poemamektub, müraciət formasında yazılın "Azadlığın qanı" poemasında Babək şücaətindən, "Söhrab Tahirə məktub" əsərində Araz həsrətində bəhs olunsa da, bu qəhrəmanlıq və ağrı simvolikası son olaraq Qarabağ nisgili, Qarabağ dərdi ilə bir-ləşir" (6, s. 61). Elnarə Akimova isə həmin poemaları belə təsnif edir: "Ə.R.Xələflinin "Azadlığın qanı" poemasında Babək şücaətindən, "Söhrab Tahirə məktub" əsərində Araz həsrətindən bəhs olunsa da, bu qəhrəmanlıq və ağrı simvolikası son olaraq Qarabağ nisgili, Qarabağ dərdi ilə bir-ləşir" (6, s. 61). Elnarə Akimova isə həmin poemaları belə təsnif edir: "Ə.R.Xələflinin "Azadlığın qanı" poeması Babək, "Söhrab Tahirə məktub" poeması S.Tahirə ithaf 44 Znanstvena misel journal №832023 olunmuşdur" (2, s. 70). Tədqiqatçılardan Vaqif Yusifli həmin poemaları poemə-məktuba, Elnarə Akimova isə poemə-ithafa aid edir. Belə fərqlilik poemalarda müraciət olunan mövzulardan irəli gəlir. Əli Rza Xələflinin "Azadlığın qanı, yaxud doqquzuncu əsrə məktub" poeması Prezident İlham Əliyevin 6 sentyabr 2011-ci ildə Bakı şəhərində Babəkin abidəsinin ucaldılması Sərəncamına mənəvi dəstək kimi yazılmışdır. Poema doqquzuncu əsrə xitabən verilmiş salamlı başlayır və əsər boyunca bir neçə dəfə doqquzuncu əsrə müraciət olunur. Poemada Babək Azərbaycanın mütqəddəs and yeri, Ana yasası kimi qiyətənləndirilir. Əsərdə Babəkin apardığı döyüşlərin epik təfəsilati yoxdur, doqquzuncu əsrə iyirmi birinci əsrin arasındaki zaman kəsiyinə və türklərə qarşı yönəlmüş haqsızlıqlara münasibət vardır: Erməni patri-

ləndirmək doğru olmaz. Elçin İsgəndərzadənin hər bir poemasının adının altında onun janr müəyyənliyini qeyd etdiyini nəzərə alaraq həmin əsərləri sadəcə poemə tipinə aid etmək uyğundur. Mətnlərə diqqət etdikdə müəllifin mövqeyi ilə razılaşmalı oluruq. Eyni misala Elçin İsgəndərzadənin "Bu qala bizim qala" poeması aid edə bilər. Şair "Qurbət hücrəsində" kitabında çap etdirdiyi əsərini simfonik poemə tipində təqdim edir. E.Akimova həmin əsəri poemə-müraciət kimi dəyərləndirir. Əslində isə poemanın epiqrafinə "Böyük Vətəndaş və Böyük Alim, Ustadımız, akademik Xudu Məmmədovun işıqlı xatirəsinə" (4, s. 94) sözü ləri yazılıb. Əsərin mətni ilə epiqrafi səsləşə bilər, lakin əsərin tipini epiqrafi deyil, mətnin xüsusiyyətləri müəyyən edir. Əsərin, sərbəst şeir ölçüsündə yazılın "Bu qala bizim qala" poemasının birinci bölümü "Gecələr səslər gələr Azix mağarasından - əcdadlarımın səsi" (4, s. 94) misralarıyla başlayır və belə də tamamlanır. Diqqət etsək, görərik ki, poemanın əsas ideyası gecələr gələn həmin səslərin bəzən Tanrı dağlarından, bəzən də yovşan qoxulu türk çöllərində gəlməsində ifadəsini tapmışdır. Əsərdə Azix mağarası - Vətən torpağı, torpağın altındakılar isə əcdadlarımız kimi xatırlanaraq əsas diqqət həmin nüansa yönəldilib. Poemanın yalnız üçüncü bölmündə Xudu Məmmədovun adı çəkilir və müəllif qəhrəmanını bu bahar Mərzilidə bir ağac kölgəsində ulduzlarla baxarkən görə bilməsini arzu edir. Poemanın ağırlıq yükü "Yer üzü Türkün torpağı, Goy üzü Türkün bayrağı" (4, s. 101) misralarının üzərinə düşür.

Əsas mətləb Azərbaycan torpaqlarının işğaldən azad olunmasına yönəldilib. Şair simfonik poemanın sonlarına yaxın haşıyə çıxır. Bu, haçansa qədim insanların bir daş-kristal tapması ilə bağlıdır.

Başqa bir qədim insanın bu daşı tapanın əlindən almağı ilə iki qardaşın savaşı baş verərək insan qanının tökülməsi bədii boyalarla ifadə olunur. Alimin dünyagörüşünü ifadə etmək üçün kristalın kainatın rəmzi olaraq verilməsi əsərin bütün fəlsəfi mahiyyətini üzə çıxarır. Poema gecələr gah Azix mağarasından, gah Tanrı dağlarından, gah da yovşan qoxulu çöllərimizdən gələn səslərin sədalarının təsviri ilə tamamlanır. Şair mühəribə, ümumiyyətlə, qan tökülməsi əleyhinə fikirlərini Xudu Məmmədovun, yeni yurdı işgal olunmuş bir insanın simasında obrazlaşdırır.

Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyasında konkret olaraq ithaf ruhunda yazılan əsərlərə Eyyaz

Qarabağ müharibəsi, 20 Yanvar faciəsi və Xocalı soyqırımı mövzusunda yazılın poemalardan Yusif Nəğməkarın "Şər şənbə", Kəmaləddin Qədimin "Köç", Elbariz Məmmədlinin "Mən savaşa çağırıram", Ələkbər Salahzadənin "Xocalı xəcilləri", Ədalət Əsgəroğlunun "Xocam, Xocalı", Zəlimxan Yaqubun "O qızın göz yaşları", Nurəngiz Gündün "Xocalı simfoniyası" və digərləri Azərbaycanın məruz qaldığı tarixi ədalətsizliyi bədii fonda təqdim edən əsərlərdir. 2020-ci ilin payızında Azərbaycanla Ermənistan arasında baş verən müharibədən sonra, Azərbaycanın qələbəsini tərənnüm edən poemalar yazılmaga başladı.

Esmira Fuad həmin əsərlər haqqında yazır ki, "Sabir Rüstəmxanlı "Qarabağa dönüş", Elxan Zal Qaranxanlı "Azərbaycan simfoniyası",

(N.Həsənzadə "Səfirə məktub" və "Şəhid atası Şərif qağaya məktub") və s. misal çəkə bilərik. Bununla belə Y.Nəğməkarın "Zal ağacı", "Vəslin edamı" kimi poemalarında xarakterik obrazlar yaradılmışdır.

Poemaların tiplərindən bəhs edilərkən son illər ədəbiyyatşurasında miniatür poema termininin işlənmə aktiviliyinin olduğunu yaddan çıxarmaq olmaz.

Çağdaş poemalarda istər mövzu seçimi, istərsə, əsərin başlangıç və bitmə nöqtələri arasında cərəyan edən hadisələrdə daha çox müasir dövrün poetik tələbləri nəzərə alınır. Klassik poema ənənəsi tamlığı ilə mühafizə olunmur. Klassik Azərbaycan poemaları əsasən məsnəvi formasında yazılırdı. Diqqət yetirək görərik ki, məsnəvi formasında yazılmış poemaların əksəriyyəti epik süjetə malikdir. Bu, təbii

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA POEMA ƏNƏNƏSİ VƏ MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ POEMA JANRI

Borçalının Rəsul Rzanın 90 illiyinə həsr etdiyi "Xoş macal", Ağasəfənin Cəfər Cabbarlıya həsr etdiyi "Ən yaxşı sərnişin", Nəriman Həsənzadənin "Sözü tara verin" poemasını aid etmək olar. Fikrət Qocanın "Şəhidlər xiyabani" Çingiz Mustafayevə, N.Həsənzadənin "Cavid"i Hüseyn Cavidə, "Nizami" poeması isə Nizami Cəfərova, Z.Yaqubun "Cavidin qız balası" Turan Cavidə, "Lefertovo zindanı" Xəlil Rza Ulutürkə, "Ün" poeması isə İsa Müğənnaya, Yusif Nəğməkarın "Bəxtiyar" poeması Bəxtiyar Vahabzadəyə həsr edilmişdir. Bu dövrün ithaf poemaları içərisində Heydər Əliyevi, Rəsul Rzanı, Xudu Məmmədovu, Çingiz Mustafayevi və Mübariz İbrahimovu qəhrəman seçənlər üstünlük təşkil edir.

Müstəqillik dövründə təşəkkül tapan poema tiplərindən biri də poemanın roman adı ilə təqdim olunmasıdır. Bu əsərlərə Vaqif Bəhmənlinin "Diaqnoz", Rəşad Məcidin "Roman", Zəlimxan Yaqubun "Hüseyn Saraclı dastanı" dastan-romanını nümunə çəkə bilərik. Vaqif Bəhmənlinin "Diaqnoz" poeması həm struktur, həm məzmun baxımdan orijinal poemadır. Rəşad Məcidin "Roman" adlı

kitabında çap etdirdiyi şeirlərin bir-biri ilə bağlılığı və ilk baxışdan nəzərə çarpmayan süjetə malik olmağı əsərin poema kimi təqdim olunmasına əsas verir. Poemada qoşma, gəraylı, beşlik, altılıq, yedilik şeir formaları ilə yanaşı, sərbəst şeirlərdən də istifadə edilmişdir. Bu şeirlər vasitəsilə baş verən hadisələrdən xəbərdar oluruq. Poemada baş verən hadisələr müəyyən süjetlə, rəvayət üslubunda nəql edilməsə də, tərənnümə təhkiyənin təsiri hiss olunur. Oxucu mütləq hansısa əhvalatın qələmə alındığının fərqi varır. Bu da poemada lirik və epik ünsürləri vəhdət halına getirir. Znanstvena misel journal №832023 45.

Bu dövrün poemalarının mövzularında tarixi və ictimai-siyasi hadisələrin üstünlük təşkil etdiyini görürtük. Yusif Nəğməkarın "Çanaqqla", Zəlimxan Yaqubun "İçimdə ağlayan Krim", Nəriman Həsənzadənin "Nuru Paşa", Sabir Rüstəmxanlıının "Atəsböcəyi" və başqa poemalarda mövzu tarixdən götürülsə də, ona müasir şairin münasibəti əks olunur. Vətənpərvərlik, xüssüsilə

Vahid Əziz "Heyrət səcdəsi", Elnur Uğur (Abdiyev) "Hadrut fatehi", Əlirza Həsrət "Barit qoxulu çiçək", Ramiz Qusarçaylı "Vətən", Solmaz Şahin "Zəfər nəğmələri", Zeynal Vəfa "Haqqın sədasi", Fərhad Əzizbəyli "Vətən sevdalısı" və "Tabuta siğmayan şəhid", Nəriman Həsənzadə "Zəfər yolu", Nizami Məradoglu "Alp Ərdoğan, Sultan Ərdoğan", Vaqif Bəhmənli "Mən əsgərəm, Qarabağ!", Sabir Arzalı Özgün "Qarabağ-ruhum beşiyim" və "Uğur, gözlə məni, qayıdacagam", Abuzər Turan "Zəfər nəğməsi", Ballayar Sadiq "Şəhid ətri" və "Zəfər simfoniyası", İlqar Fəhmi "Balaca kişilər" poemalarında "Bu payız Vətənin könlünü alıb, Şuşanın alnından öpən oğulların" (B.Sadiq) parlaq obrazını yaratırlar, 44 günlük Vətən müharibəsini və Şuşa zəfərini dastanlaşdırırlar... [3, s. 69] Tədqiqatçının da vurguladığı kimi, poema janrı milli ruhda yazılmış əsərlərə həmişə meydan verir. Eyni zamanda janr gündəlik həyatda baş verən önəmlü hadisələrə əvvəl münasibət bəsləyir.

Nəticə: Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə kifayət qədər yeni poema tipləri yaradılsa da, bir çox əsərlərdə xarakterin yox dərəcəsinə də olmağı, sadəcə müəyyən surətlər və ya bir qism poemalarda təsadüf edilən epizodik obrazların varlığı üstünlük təşkil edir. Həmin obrazlar da yazıçı təxəyyülünün məhsulundan daha çox real tarixi şəxsiyyətlərdir. Poemalar ənənəvi epik poemaların da tələblərinə cavab vermir. Hətta irihəcmli əsərlər olan Zəlimxan Yaqubun "Peygəmbər", "Yunus İmrə dastanı", "Hüseyn Saraclı dastanı" və s. kimi poemaları tamamilə epik poema hesab etmək düzgün olmaz. Çünkü bu əsərlər qəbul edilmiş mənəzum roman janrinin tələblərini tamlıqla ödəmir. Bu baxımdan müstəqillik illərində epik poemaların yazılmağına meyil edilmədiyini söyləmək olar. Hətta ənənəvi məsnəvi formasının yerini sərbəst şeir şəklinin tutduğunu deyə bilərik. Müstəqillik dövründə irihəcmli epik poemalara az rast gəlinsə də, nisbətən fərqli poema tipləri diqqəti cəlb edir. Bunlara poema-rekviyemi (N.Xəzri "Salatın", E.İsgəndərzadə "Mavi Mərmərə"), poema-dastanı (M.İlqar "Qaratel", E.Zal "Anit məzar dastanı"), poema-məktubu

ki, məsnəvinin qafiyə quruluşu ilə daha çox bağlıdır. Yenilənən qafiyələr hadisələri təfsilati ilə qələmə almağa şairə imkan verir. Əgər klassik poemaların əvvəlində dini müqəddəslərə və ya hökmətlərə yer ayrırlırsa, müasir dövrün poemalarında bütövlük də əsər ithaf təsiri bağışlayır. Həm də çağdaş poemalarda mövzuya birbaşa keçid da-ha çox nəzərə çarpır. Orta əsr poemalaritək minacat, nət, mədhiyyə kimi formalara müraciət edilmir. Əvəzində isə buta almanın xatırladan yuxugörəmə hadisəsinin nəqlini müşahidə edirik.

Müəlliflər əsərin yazılması üçün yuxularında onlara xeyir-dua verildiyini yazırlar. Sovet dövrünün poemalarında olduğu kimi, müasir həyatdan və real yaşantılardan alınmış mövzulara üstünlük verilir.

SSDSSBİYYAT

1. Alişanlı, Ş. Sözün yaşamaq haqqı Ş. Alişanlı. - Bakı: Sabah, - 2022. - 460 s.

2. Akimova, E. İlin poema yaradılılığı (janrin qürubu yoxsa ədəbi laqeydliyimiz) AMEA Ədəbiyyat İnstitutu. Ədəbi proses-2013, Bakı: Hədəf Nəşrləri, - 2014, - 240 s.

3. Fuad, E. 2020-2021-ci illərin epik şeiri – poemalarda Qarabağ zəfərinin poetik ifadəsi AMEA Ədəbiyyat İnstitutu. Ədəbi proses-2020-2021, Bakı: Elm və təhsil, - 2022, - 440 s.

4. İsgəndərzadə, E. Qürbət hückərsində E. İsgəndərzadə. - Bakı: Vektor nəşrlər evi, - 2013. - 215s.

5. Xələfli, Ə. R. Üzü Qarabağa Ə.R. Xələfli. - Bakı: Vətən, - 2017. - 320 s.

6. Yusifli, V. Ədəbi həyat V. Yusifli. - Bakı: Vektor nəşrlər evi, - 2014. - 326 s.

7. Yusifoğlu, R. Azərbaycan poemasının sanətkarlıq xüsusiyyətləri R. Yusifoğlu. - Bakı: ADPU nəşriyati, - 2010. - 486 s

Gülnar QASIMLI,
AMEA Nizami Gəncəvi
adına Ədəbiyyat İnstitutu
Mətbuat tarixi və publisistika
şöbəsi, böyük elmi işçi
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru